

NOK (PYRUS) MEVALI EKINI – TADQIQOTLAR VA NATIJALAR

Nabijonov Ilxom G`ofurjon o`g`li

ilxomnabijonov@gmail.com

Gaibnazarova Muqaddas Olimovna

muqaddasgaibnazarova@08gmail.com

Toshkent imkoniyatlari cheklangan shaxslar

uchun ixtisoslashtirilgan 1-son kasb-hunar maktabi.

ANNOTATSIYA Nok o`zining nafis hidi va ta`mi bilan xalqimiz dasturxonida o`ziga xos o`ringa ega. Ushbu maqolada mamlakatimizda bugungi kunga qadar qilingan ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlar tahlili olib borildi. Unga asosiy tushunchalar shundan iboratki, nok hosildorligi bo`yicha olmadan keyin turuvchi mevali daraxt hisoblansa, boshqa o`rinlarda nok navlari haqida ma`lumotlar keltirilgan.

**Kalit so`zlar:** nok daraxti, navlar xususiyati, tarixi, ko`chatligi.

ABSTRACT Pear has a special place on the table of our people with its elegant smell and taste. In this article, an analysis of scientific researches and literature carried out in our country to date has been carried out. Its main concepts are that pear is the second most productive fruit tree after apple, and information about pear varieties is given elsewhere.

Keywords: pear tree, characteristics of varieties, history, planting.

KIRISH

Nok – atirguldoshlar (*Rosaceae*) oilasiga kiruvchi Nok, Nashvati, Olmurut kabi nomlarga ega manzarali daraxt va buta turi. Nok sovuq va mo`tadil iqlim sharoitida yetishtirilishi bilan ajralib turuvchi uzoq antik davrlarga qadar borib yetuvchi va meloddan oldingi davrlarda oziq-ovqat sifatida ishlatilishi bilan ajralib turuvchi mevali ekin sifatida ham adabiyot manbalarida dalillar bilan keltirilgan. Bu

dalillardan bir sifatida Syurix ko'li atrofidagi tarixdan oldingi qoziq uylarida ko'plab izlar topilganligi bilan ko'rsatish mumkin. Nok Xitoyda miloddan avvalgi 2000-yillarda yetishtirilgan. Ispaniyada nok daraxti yetishtirish haqidagi maqola Ibn al-Avvomning 12-asrdagi qishloq xo'jaligi asari "Qishloq xo'jaligi haqida kitob"da keltirilgan [1, 2].

Nokni Rimliklar ham yetishtirgan, ular mevalarni olma kabi xom yoki pishirilgan holda iste'mol qilganlar. Pliniyning tabiiy tarixida uni asal bilan pishirishni tavsiya qilgan va 36 ga yaqin navlarni qayd etgan. Rim taomlari kitobida "De re coquinaria" ziravorli, nokdan pishirilgan patina yoki sufle uchun retsepti borligi ham ma'lum. Bundan tashqari Rimliklar Nok mevasini Britaniyaga ham tanishtirgan.

Bu tur hozirgi G'arbiy Xitoyda O'rta Osiyoning tog' tizmasi bo'lgan Tyan-Shan tog' etaklarida paydo bo'lgan va tog' zanjirlari bo'ylab shimol va janubga tarqalib, turli xil guruhga aylangan deb taxmin qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ribakov va Ostrouxov (1981 yil) qayd etishicha nok olmadan keyin eng keng tarqalgan meva daraxti hisoblanadi. Nokning yevropa navlari kirib kelishi esa 19-asrning oxiridan etib borganligi qayd etilgan. Nokning olmadan farqli jixati sifatida esa avval chetki shoxlari so'ngra o'rta shoxlari gullashi keltirilgan. Nok xosildorlik bo'yicha olmadan keyin turishi ayrim mahalliy navlari 1000-1400 kg xosil olish mumkinligi keltirilgan. Nok olma kabi mo'tadil iqlimda o'sadi issiqqa nisbatan talabchan sovuqqa kamroq chidamli va olmaga qaraganda uzoqroq yashaydi yani 100-150 yilbaza 200 yilgacha. Mazkur kitobda bog'dorchilikda nokning 5000 ga yaqin navi borligi shulardan 120 tasi SSSR da ekib o'stirilishi, 60 ga yaqin yovvoyi turi borligi qayd etilgan.

Bundan tashqari bu adabiyotda diqqatga sazovor nok navlari sifatida quyidagilar keltirib o'tilgan:

Jaydari nok (P.communis L.) – Ukraina, Kursk, Voronej viloyatlarida yovvoyi xolda o'sishi qayd etilgan. O'rta Osiyoda esa yovvoyilashgan xillari Qozog'istonda uchrashi aytilgan.

Bo`stonliq rayonida katta maydonlarni egallashi keltirilgan. Daraxati baquvvat bo`yi 20m gacha yetishi , 200-300 yilgacha yashashi, ko`p tur xillari borligi, baquvvat payvantag bo`lishi ham nazarda tutilgan.

**O`rta Osiyo noki (*P. Asial mediae Pop.*)** - Tyanshanning yong`oqzorlarida, olmazorlarida, Pskom daryosi vodiysida uchrashi mazkur adabiyotda qayd etilgan. Daraxti katta shox-shabbasi yoyiq, tikansiz bo`lishi qayd etilgan. Bu tur yovvoyilashgani hamda payvantag sifatida foydalanish mumkunligi keltirilgan.

Turkman noki (*P. Turcomanica Malleev*)- Kopettog`da yovvoyi xolda uchrashi, daraxtining bo`yi 4 m ga yetishi, shox-shabbasi keng, tikansiz, mevasi yirik va shirin bo`lishi keltirib o`tilgan.

Ussuri noki (*P. ussuriensis Max.*)-Ussuri viloyatining tog`oldi o`rmonlarida va vodiylarida keng tarqalganligi, daraxtining bo`yi 10-15m gacha yetishi, tikanli bo`lishi, juda ko`p tur xillari borligi, payvantag sifatida foydalanish mumkinligi va seleksiya ishlarida foydalanish mumkinligi mazkur adabiyotda keltirilgan.

Nashvati (*P. serotina Red.*) ning vatani Xitoyligi, bo`yi 15 m gacha yetishi, tikansiz bo`lishi, mevasi yeyishga yaramasligi hamda vegetativ ko`payish xususiyatiga ega ekanligi kabi malumotlar keltirib o`tilgan.

Tol bargli nok (*P. Salicifolia Pall.*)- quruq toshli joylarda, Sharqiy Kavkaz o`rmonlari chekkasida o`sishi, bo`yi 10-12 m gacha yetishi, bazan butaga o`xshashi, juda ko`p ildiz bachkilar chiqarishi, qurg`oqchilikka chidamliligi qayd etilgan.

Regel noki ( )- G`arbiy Tyanshanning yonbag`irlarida va Pomir Oloy tog`larida o`sishi, baquvvat ildizga egaligi, kichik bo`yi (5-6 m), uzun-uzun tikanlari borligi, barglari patsimonligi bilan boshqa turlardan farq qilishi, qurg`oqchilikka chidamliligi, toshloq yerda o`sa olishi, tabiatda bu turning Korjinskiy noki bilan duragaylangan xili - Buxoro noki (*P. Bucharika Litw.*) uchrashi aytib o`tilgan. O`rta Osiyoda payvantag sifatida foydalanish mumkinligi ham keltirilgan.

Ushbu adabiyotda mualliflar tomonidan nok uchun payvantaglar sifatida mahalliy, yovvoyi, o`rmon nokining chimyon tog`laridagi o`rmon massivlarida ko`plab o`suvchi tur xillari kirishi aytib o`tilgan. Bu payvantaglar kuchli o`sadigan

qishga chidamli, ildizi yerga chuqur kiradigan hamda payvand qilingan madaniy navlar yaxshi tutib ketadigan, uzoq yashaydigan payvantaglar sifatida keltirib o`tilgan. Ayrimlari ildiz bachkisidan ko`payadi. Mahalliy navlarga misol qilib Toshkent nok, Kulola, Shakar murut, Noring, Almurut, Tyanshan gruppasiga kiruvchi noklar misol qilib keltirilgan [3].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda nok qadimdan yetishtiriladigan va o`zining nav sifatlari bilan ajralib turadigan meva ekini sifatida o`stirilib va iste`mol qilinib kelinayotgan mevali daraxt toifasiga kiradi. Yuqorida ma`lumotlardan ko`rinib turibdiki nokning mavjud navlari asosida seleksiyaner olimlar tarafida bugungi zamonaviy laboratoriya sharoitida yangi o`ziga xos bo`lgan nok namuna navlarini yaratishga imkon beradi.

REFERENCES

1. Harper, Douglas. "pear". Online Etymology Dictionary.
2. Ibn al-'Awwam, Yahyá (1864). Le livre de l'agriculture d'Ibn-al-Awwam (kitab-al-felahah) (in French). Translated by J.-J. Clement-Mullet. Paris: A. Franck. pp. 240–242 (ch. 7 - Article 12). OCLC 780050566. (pp. 240–242 (Article XII).
3. A.A.Ribakov, S.A.Ostrouxova (1981). O„zbekiston mevachilig. O„qituvchi Toshkent, 27-29, 189-190 betlar.
4. Alisher Botirov, Baxodir Ochilov, & Furqat Hasanov (2022). ILMIY-TAJRIBA STANSIYASINING SO„NGI YILLARDAGI STATISTIK KUZATUVLARI. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2 (2), 202-207.
5. Botirov, A., & Arakawa, O. (2022). THE INTERACTION OF ROOTSTOCKS, WATER AND SOIL HUMECTANTS AND YOUNG APPLE TREE GROWTH. Academic research in educational sciences, 3(Special Issue 1), 43-56.
6. Botirov, A., & Arakawa, O. (2021). Root growth changes in the winter planting of young „Miyabi Fuji“apple trees. International Journal of Horticultural Science and Technology, 8(3), 227-233.

7. Qahhorov, S. Q. S., Sanayev, S. T., & Botirov, A. E. (2022). BROKKOLI KARAMINING OZIQ OVQAT HAVSIZLIGIDA TUTGAN O'RNI. Academic research in educational sciences, 3(4), 97-101.

8. Bobomirzayev, P., & Tursunov, S. (2022). Dates and norms of sowing new varieties of winter wheat on irrigated lands of the Zarafshan valley. 湖南大学学报 (自然科学版), 49(01).

9. Ботиров, А. Э., Бойжонов, У. М., & Рустамова, Г. А. (2022). ШАФТОЛИНИНГ ТУРЛИ НАВЛАРИНИ КАСАЛЛИК ЗАРАРКУНАНДАЛАРГА ҚАРШИ ЧИДАМЛИЛИГИНИ ЎРГАНИШНИНГ ИЛМИЙ АСОСЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(7), 176-182.

10. Botirov, A., Arakawa, O., & Zhang, S. (2021). Forecasting Young Apple Tree Bud Status with a Visible/Near-Infrared Spectrometer.

11. Alisher Botirov, Akbarxon Murtazayev, Bahodir Ochilov, & Gulrabo Rustamova (2022). UZUM YETISHTIRISHNING HUDUDLAR KESIMIDAGI TANIHLI. Academic research in educational sciences, 3 (Speical Issue 1), 293-297.

12. Улуғбек Бойжонов, Ўрмон Мирзохидов, Гулрабо Рустамова, & Алишер Ботиров (2022). САМАРҚАНД ИЛМИЙ ТАЖРИБА СТАНЦИЯСИ КОЛЛЕКЦИЯ МАЙДОНЛАРИДАГИ ИСТИҚБОЛЛИ ЎРИК НАВЛАРИДА ФЕНОФАЗАЛАРНИ ЎТИШ МУДДАТЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3 (Speical Issue 1), 287-292.